

М. Е. САБЫРОВА

ЕЛІМІЗДІҢ МҰНАЙ-ГАЗ САЛАСЫНЫң ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРЕРИ

“Әрбір мұнай-газ өнеркәсібі көсіпкерліктің дамуының толық анклавы ретінде болуы керек: казіргі күнделікті қызметтеген инженерлік және программалық қамтамасыз ету сферасына дейін”, – осындай сала алдына мақсат қойды Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев. Негізінде саланың дамуы тек жалпылама көрсеткіштермен ғана емес, арнағы жаңа міндет қоюмен де аныкталады.

Бекітілген мұнай қоры бойынша Қазақстан әлемде 15 ірі ел қатарына кіреді. Қазақстан көмір сутегі шикізатының айтартылтай қоры – әлемдік қордың 3,3 пайызын иемденеді (тартылатын мұнай қоры 4,8 млрд тонна және тартылатын газ қоры – Каспий қайраңындағы жана кенорындарын есепке ала отырып, 3 трлн куб. м, ал потенциалды ресурстар 6-8 трлн куб. м бағаланады).

Республиканың мұнай-газ аудандары 172 мұнай кен орындарында және 42 конденсатты кенорындарында (соның ішінде 80-нен астамы өндеділуде) Қазақстан территориясының аумағының 62 пайызына орналаскан.

Қазақстанның негізгі мұнай қоры (90 пайызы) 15 ірі кенорында орталықтанған – Теніз, Қашаған, Қарашаған, Өзен, Жетібай, Қаламқас, Қенқияқ, Қаражанбас, Құмқөл, Бұзаушы, Северный, Алибекмола, Прорва Центральная және Восточная, Кенбай, Королевское, жартысы екі ен ірі мұнай кенорында – Қашаған мен Теніз орналасқан.

Республикадағы зерттелген газ қорының ерекшелігі барлық кенорындарында газ өндіру мұнай және конденсат өндірумен катар жүреді. Сол себепті осы кенорындарын белсенді игеру және соңғы жылдардағы мұнай өндірісінің көлемінің өсуі жол жөнекей өндіретін газдың өсіп жатқан көлемінің утилизациясын қажет етеді. Соңғы жылдардағы орташылдық газ өндірудің 6-7 пайыздық өсімі, 2007 жылдың нәтижесі бойынша 9,7 пайызартуы 29,6 млрд куб. м 1991 жылдың деңгейімен салыстырғанда үш еседен көп арттырыды.

Табиғи газдың негізгі өндірісі – Актөбе, Атырау, Батыс Қазақстан, Қызылорда, Манғыстау облыстарында. ҚР батыс облыстарында жолжөнекей өндірілетін және де табиғи газдың негізгі қорларының орналасуына байланысты тұрғын

үй бөлімдерін газдандыру жұмыстарын ҚР-ның басқа облыстарына қарағанда осы аймактарда белсенді жүргізуде. Газдандыру деңгейі аймактарда толық көлемде қамтамасыз етілмеген. Манғыстау облысында – 91%, Батыс Қазақстанда – 67%, Актөбе – 58,3%, Атырау облысында – 56%.

Оңтүстік тұрғындарды табиғи газбен газдандыру деңгейі: Алматы қаласы – 81%, Жамбыл облысы – 24%, Оңтүстік Қазақстан – 41,5%, Қызылорда қаласы – 44,5%, Қостанай облысы – 16%, Алматы облысы – 5,7%.

2006–2008 жылдардағы алғы шарттардың бірі – мұнай-химиялық өнеркәсіпті дамыту. Энергетика және минералды ресурстар министрлігі 2004–2010 жылдарға мұнай-химиялық өнеркәсіпті дамытудың салалық бағдарламасын өндеді және де «Қазмұнайгаз» ҮК АҚ-мен, мұнай-химиялық көсіпорындарымен біріге отырып өлеуетті инвесторларды тарту жұмыстары жүргізілуде.

«Қазмұнайгаз» ҮК АҚ Солтүстік – Каспий жобасында Қазақстан Республикасы тараапынан Өнімдерді бөлу келісімінің (ӨБК) орындалуын бақылайтын өкілдті үйымы болып табылады.

Казіргі уақытта ӨБК мүшелері болып табылатындар: Аджип ККО, Шелл, Тоталь, ЭксонМобил, 18,52% иеленеді; КонокоФилипс – 9,26% ие, «Қазмұнайгаз» ҮК АҚ және Инпекс – 8,33% иеленеді.

Қазақстанда мұнай және газды тасымалдау жұмыстарын екі компания жүзеге асырады: «ҚазТрансОйл», «ҚазТрансГаз», олар «ҚазМұнайГаз»-дың қурамына кіреді.

ҚазТрансОйлдың жүргізуін алты жарым мындан астам километрдей магистральді мұнай өткізгіш күбырлары кіреді. Бағыттары мынадай: «Өзен – Атырау – Самара», «Қаламқас – Қаражанбас – Актау», «Жаңажол – Қенқияқ – Орск», «Омск – Павлодар – Шымкент – Чарджау» негізгі бағыттарымен катар қырыққа жуық настоystартатын бекеттері, мұнай сактағышының көлемі миллион кубметрден өседі. Теміржолдың цистерналарга құю терминалының қуаттылығы жылына миллион тоннадан асады.

ҚазТрансГаз АҚ-ның қол астында 9 мын километрден астам магистральді газ өткізгіш күбырлар, 26 компрессорлық бекеттер, онда

300-ден астам газ тартатын агрегаттар бар. Компания газдың халықаралық транзит қызметін, эспортерларға Қазақстан газын тасымалдау қызметін, сонымен бірге ішкі нарыққа газды жеткізу қызметін атқарады.

Оңтүстік аймақтарға газды тұрақты жеткізіп тұруды қамтамасыз ету үшін елімізге “Батыс—Оңтүстік” бағыты бойынша магистральді газ-өткігіш құрылышы қажет. Жаңа кенорындарын өндіумен байланысты газды өндіру көлемі мен өндіу көлемі де артуда, сонымен катар экспорт алеуеті және газдың ішкі нарығын қанағаттандыру деңгейінін қебеюіне әкеледі.

Қазақстан Республикасының газ саласын 2015 жылға дейін дамыту Концепциясының негізгі бағыты мен жағдайын тиімді жүзеге асыру мақсатында Қазақстан Республикасының Үкіметінің 11 қантар 2002 жылғы №25 Қаулысымен 2004—2010 жылдарға Қазақстан Республикасының Газ саласын дамыту бағдарламасы өндөліп, 2004 жылдың 18 маусымда Қазақстан Республикасының Үкіметінің №669 Қаулысымен бекітілді. 2007 жылдың 29 казанында Қазақстан Республикасының Үкіметінің №1007 Қаулысымен 2007—2010 жылдарға (екінші кезең) Қазақстан Республикасының Газ саласын дамыту бағдарламасын жүзеге асыру шараларының Жоспарын бекітті.

Мұнай-газ кешенімен алынатын негізгі газ жол-жөнекей болып табылатындықтан газ өндіруші зауыттарда қайта өнделуді қажет етеді. Қазіргі уақытта республикамызда үш газды қайта өндіреуші зауыт (ГКЗ) жұмыс істейді, жылына жалпылама қуаттылығы 12,3 млрд куб. м өндейді:

- Қазақ газды қайтаөндөуіш зауыт (Қаз ГКЗ)
- Теніз газды қайтаөндөуіш зауыт (Теніз ГКЗ)
- Жаңажол газды қайтаөндөуіш зауыт (ЖГКЗ)

Еліміздің негізгі мұнай-газ кешенінің газ саласын транзитті магистральді газ құбырлары Қазақстанның сегіз облысының территориясынан өтетін жалпылама тартымдылығы 10 мың қм құрайды. Негізгі транзитті бағыттар: «Орта Азия — Орталық», «Бұхара — Орал», «Оренбург — Новопсковск» жылдық газдың транзит көлемі 100 млрд м³.

Газ көлік жүйесін ұстап тұру үшін манызды объектілер газдың жерасты сактау қоймалары (ГЖК):

- «База» ГЖК;
- «Ақыртөбе» ГЖК;
- «Полторацкое» ГЖК.

Қазақстан көмірсуге тінін зерттелген корынан өлемде алғашқы орындардың біріне ие. Бізді тек Сауд Арабиясы, Иран, Ирак, Кувейт ОАЭ, Венесуэла и Ресей алдымызды. Республикамыздың мұнай қоры бойынша өлемдегі үлесі 3,3 % және газдың үлесі 1% құрайды. Осыған орай, біздің болжамды ресурстарымыздың жартысынан көбі , 13-18 млрд тоннаға жуығы Каспий теңізінің Қазақстан секторының шельфімен байланысты.

ХХ ғасыр энергия тұтынудың жоғарғы темпін көрсетті (1-кесте). Бірақ, мұнай қорымен өлемді қамтамасыз ету 01.01.2000 ж. бар-жоғы 43 жыл болған еді.

1-кесте. Отын түрлері бойынша өлемде тұтынудатын энергиялардың таратылуы, %

Аталауы	1995 ж.	2000 ж.	2010 ж. (болжам)	2020 ж. (болжам)
Мұнай	38,3	38,2	37,0	35,7
Газ	29,1	29,2	29,6	28,7
Көмір	22,1	22,4	24,0	26,4
Басқа түрлері	10,5	10,2	9,4	9,2
Барлығы	100,0	100,0	100,0	100,0

Бұгінде көмірсугекті шикізатты игерудің жана стратегияларын іздеу мен өндіу мақсатты қөзделген.

2007 жылдың 1 қантарына мемлекеттік баланста 195 мұнай, 101 газ және 49 конденсатты кен орындары есептелген. Олардың көп бөлігі Қазақстанның Батыс аймағында орналасқан.

Көмірсугекті шикізатты өндіру көлемі жыл сайын өсуде. 2006 жылы 60 млн т мұнай, 27 млрд м³ газ и 5,4 млн т конденсат өндірілді. 12 ірі компаниялар мұнай көлемінің 88% және газдың 92% қамтамасыз етті. Олардың тізімін ЖШС «Тенізшевройл» — 13,3 млн т мұнай (ірі кенпайдаланушылардың өндірісінің жалпы көлемінің 25,2%) және 6,9 млрд м³ газ (өндірілген барлық газдың 27,8%). Олардан кейін ПФ «Узенъмунайгаз» АО «РД «КМГ» — 6,7 млн т мұнай (12,7%) и 0,9 млрд м³ газ (3,6%), «Манғыстаумұнайгаз» — 5,5 млн т мұнай (10,4%) и 0,4 млрд м³ газа (1,6%), «СНПС-Актобемұнайгаз» — 5 млн т мұнай (9,5%) и 2,9 млрд м³ газ (11,6%), «Қарашағанак Петролеум Оперейтинг Б.В.» — 4,9 млн т мұнай (9,3%) и 11,9 млрд м³ газ (48%) және басқалар орын алады (2-кесте).

Қазіргі уақытта өлемдік мұнай және газ конденсатын өндіруден Қазақстанның үлесіне 1,6% тиеді. Еуропа және Еуразия елдерінің ішінде

2-кесте. 2006 ж. ірі кенпайдаланушылар бойынша мұнай мен газ өндірудің көлемі

Компания	мұнай		газ	
	млн т	%	млрд м ³	%
«Тенішшевройл»	13,3	25	6,9	27,8
ПФ «Өзенмұнагаз»	6,7	12,7	0,9	3,6
АҚ «РД «КМГ»	5,5	10,4	0,4	1,6
«Манғыстаумұнайгаз»	5,0	9,5	2,9	11,6
«СНПС-Ақтөбемұнайгаз»	4,9	9,3	11,9	48,0
«Қарағанақ Петролеум Оперейтинг Б.В.»	3,7	7,0	0,4	1,6
«Петро Қазакстан Құмқөл Ресорсиз»	3,4	6,4	0,3	1,2
«Торғай Петролеум»	2,9	5,5	0,5	2,0
«Қазгермұнай»	2,8	5,3	0,2	0,8
ПФ «Ембімұнайгаз»	2,3	4,4	0,01	0,04
АҚ «РД «КМГ»	1,3	2,5	0,04	0,16
«Бузачи Оперейтинг»	1,0	1,8	0,4	1,6
«Казакойл-Ақтобе»				

3-кесте. Қазақстан, Ресей, Еуропа мен Еуразия толығымен мұнай өндірудің серпіні (газ конденсатын қосып алғанда) 1985–2006 жж. (1985=100), %

	1985	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Еуропа и Еуразия – барлығы	100,0	97,7	83,0	89,8	92,5	97,2	101,4	105,3	104,7	м/ж
Ресей	100,0	95,1	57,3	59,6	64,2	70,0	77,7	84,6	86,7	м/ж
Қазақстан	100,0	113,2	90,4	154,8	75,9	211,4	229,9	265,8	276,3	287,7

Ескерту: м/ж – мәлімет жок.

Қазақстанның мұнайгаз өндіруші аймақтарында өлеует потенциал динамикасын талдаудын белгілеу шикізат қорының көлемін толық сеніммен жаңа елді мекендерде мұнайгаз құрылымымен салыстыруға және сонымен бірге, алыс және жақын шетелдердегі мемлекеттердің мұнайгаз саласына капитал салуға республиканың мүмкіндігі бар.

Шетел капиталының көп бөлігі мұнайгаз өндеуші саласына инвестицияланады. 1985–2005 жылдары Қазақстанда мұнайды өндеу көлемі 2,8 есеге көбейді және сол кезде 1985 жыл деңгейінен Еуропа және Евразия елдерінде – 4,7 %, Ресейде – 87% күрады.

Қазақстан экономикасына Тура Шетелдік Инвестицияларды (ТШИ)-ді тартумен бірге жағымды және жағымсыз жақтары болды.

Жағымды жақтары:

Біріншіден, республикадағы экономикалық реформаларының негізгі бағыттарының бірі – бұрын болған және болашақта да болатын шетел

«қара алтын» өндіруден Ресей (жалпы өлемдік өндірістен – 12,1%), Норвегия (3,5%), Ұлы-британиядан (2,2%) кейінгі төртінші орынды Қазақстан иеленеді. 2006 жылы республика мұнайда мұнай және газ конденсатын өндіруді көлемі 65,6 млн тонна болды. 2010 жылы Қазақстан жылына 100 млн тонна өндіруді, ал 2015 жылы – өз кезегімен 150 млн тонна өндіруді көздеп отыр.

1985 жылмен салыстырғанда Қазақстанда көмір шикізатын өндіру көлемі 287,7% көтерілді (3-кесте). Салыстыру үшін: ТМД және Еуропаның мұнай өндеуші елдеріне кіретін Еуропа және Евразия елдерінде оның көлемі 104,7%, Ресейде – 86,7%. Қазақстанда 90-шы жылдардың бірінші жартысында өндеу көлемі төмендегендегі байқалса, 1996 жылдан бастап, қарқынды есе бастады.

Капиталды үшін инвестициялық климатты құруға бағытталған инвестиция саясаты. Қазақстан соңғы 10 жылда қалған ТМД елдерін өлеуетін инвесторлар үшін тұрақты экономикаға тартуға ынталандырады.

Екіншіден, ТШИ ақпараты бойынша Қазақстан өлемнің 40 елінің қатарына кіреді (200 елдің ішінде), яғни, инвестиация көлемі 40 млрд долл. құрайды.

Үшіншіден, Қазақстан ТШИ енгізу өлеуетіне және нақты динамика индексі бойынша лидер елдердің қатарына кірді.

Төртіншіден, Қазақстанда өтпелі экономика киыншылығына қарамастан, инвестиация тартуы және тұрақтылығы нақты объективті жағдайға айналды. Білікті және қымбат емес жұмыс күші стандарты бойынша өнеркәсіптік дамуына сыйкес еліміз бай табиғат ресурстарымен қамтылған. Елдің сатып алу кабілеті ТМД елдеріне қарағанда жоғары. Бұл ішкі нарықтағы орташа айлық енбек ақысы басқа елдермен салыстырғанда жоғары.

Жағымсыз жактары:

Шетел инвесторлары үшін республика экономикасының шикізат секторы ғана маңызды болып табылады. Республикада ТШИ-ді ендіру үшін өнеркәсіпті өндійтін бірқатар шаралар жасалынғанымен, олардың алатын үлесінің көлемі өзірше төмөнгі деңгейде. Бұл Қазақстанның өндійтін өнеркәсібін инвестицияны көбейту үшін қосымша ынталандыру шараларын талап етеді. Әлемдік тәжірибе көрсеткендегі, экономиканың бір саласына капитал салу басқа салалардың құлдырауына әкелу мүмкін. Нәтижесінде, республиканың мұнайгаз секторын дамытуда бір жакты инвестициялау әлеуметтік-экономикалық теріс жағдайға әкелу мүмкін.

Қазақстан компанияларының теніз мұнай-газ кен орындарында қызмет көрсету тәжірибесі аз-дагына қарамастан, елімізде тиімдірек пайдалануға болатында мүмкіндіктер мен әлеует бар. Осылайша, мұнай-газ өнеркәсібін дамытуда негізгі міндет мұнай келісімдерінде Қазақстан тауарлары мен қызметтерінің максимум үлесіне жеткізу болып табылады. Қазақстан подрядты үйымдарды пайдалану, Қазақстан үйымдары базасында күшті және бәсекегеқабілетті сервисті компанияларды құру басты міндеттердің бірі болып табылады. Бұл Қазақстанның батыс аймағына да және жалпылама экономикасының дамуына да үлкен күш беретіні сөзсіз.

Көптеген сарапшылардың де ой қозғаулары осыған саяды, яғни саланың болашакта дамуы газды қайта өндеу болып табылады. Сонымен бірге, отандық мамандарымыз республикамызда мұнай-химиялық өндірістеріміздің ашылуы қоршаған ортаға зияны келуі мүмкін деп ойлайды. Сол себепті олар еліміздің үлттық жағдайын экологиялық талаптарға толық жауап беретін технологияларды тандауда басты көніл бөлуде.

Осындай жағдайларды ескере келіп, мұнай және газды қайта өндеудің жеке компоненттерін ірі монтажды өндіру емес, толық кешендік өндіруге көніл бөлу керек.

Логистиктердің, маркетингтің және ресурстық қамтамасыз етудің барлық аспектілері мұнай және газды қайта өндеу кешенін Теніз, Қарашаған ақ және Қашаған кенорындарына жақын орналастыруды құруды көздейді. Бұл жағдайларда шикізатты алысқа тасымалдау қа-

жеттілігі төмөндейді. Сонымен бірге тазартылған газ өнімі Батыс Қазақстанның елді мекендеріндегі халықтың энергетикалық, коммуналдық-құнделікті қажеттіліктеріне жұмысалады.

ӘДЕБІЕТ

1. Энергетический потенциал Казахстана: состояние и перспективы. 04-2003. www.ca-c.org/journal
2. КазМунайГаз. Пресс-релиз. 14 мая 2007 г. www.kmng.kz
3. Анатолий Цыганок. Полит. ру. Аналитик. 14 мая 2007 г. / www.polit.ru
4. Маркетинг. Об итогах визита делегации ОАО Газпром в Казахстан. Управление информации ОАО Газпром. 10.05.2007. www.gazprom.ru
5. Казахстанская правда, 1 февраля, 2007 Интервью исполнительного директора по разведке и добычи нефти АО НК «КазМунайГаз». www.kmng.kz
6. Егоров О., Чигаркина О. Институт экономики МОН РК. К вопросу о стратегии развития отечественной нефтяной промышленности / www.sayasat-policy.freenet.kz
7. Казахстан: прямые иностранные инвестиции, нефтедоллары и развитие социальной сферы. 12.07.06. www.dumaem.ru
8. Рейтинг экономического положения стран бывшего СССР. 28.05.2007. / www.gazetakapital.kz
9. Казахстан планирует увеличить объемы добычи газа в полтора раза. 21 мая 2007 г. / www.tkmetallist.ru
10. Statistical Review of World Energy, June 2006.
11. Джантуреева Э. Службы анализа результатов недропользования РЦГИ «Казгеоинформ» Комитета геологии недропользования Министерства энергетики и минеральных ресурсов РК. Казахстан. Деловой журнал / www.investkz.com
12. Арсланов Т.Р. Топливно-энергетический комплекс как стимул интеграционных процессов в СНГ. Материалы конференции «Россия: цивилизация, пат-riotизм, культура». 4.12.2004
13. Состояние минерально-сырьевой базы Казахстана / www.mining.kz

Резюме

Рассматривается современное состояние нефтегазовой промышленности Казахстана. Изложены экономические потенциалы нефтегазодобывающих регионов Казахстана.

Summary

Contemporary condition of the Kazakhstan oil-gas industry is under consideration in this article. The economical potentials of the Kazakhstani oil-gas regions are described here.

Алматы экономика және статистика
Академиясының Ақтөбе
қаласындағы институты

Тускен 5.03.08г.